

AQLI ZAIF O‘QUVCHILARNING NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA ERTAK TERAPIYANING TA‘LIMIY VA TARBIYAVIY AHAMIYATI

Axmedova Munavvar

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti magistranti

Annotatsiya: *mazkur maqolada nutqning rivojlanishida ertak terapiyaning ahamiyati, ular vositasida bolaning dunyoqarashini shakllantirish, ertak terapiyadan foydalanish ko‘nikmalari, tarbiyachi va o‘qituvchilarning terapiya imkoniyatlaridan foydalanish usullari tahlil qilingan.*

Kalit so‘z va iboralar: *ertak, terapiya, nutq, aqli zaif, tarbiya, tarbiyachi, o‘quvchi, ta‘lim.*

So‘nggi yillarda fanga kirib kelgan va jadal rivojlanib borayotgan ertak terapiya texnologiyasi o‘z o‘rnida bolalar bilan ishlashning innovatsion usuli bo‘lib, bola psixologiyasidagi mavjud muammolarni ertaklar yordamida muloyim tarzda va uni ortiqcha qiynalmay bartaraf etishning eng ta‘sirchan uslubidir.

Ushbu yo‘nalishda hozirgi zamon bolalari ham ertaklar yordamida dunyoni bilish va hayot saboqlarini o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Jahonning ko‘zga ko‘ringan psixologlarining ta‘kidlashicha, ertak-terapiyasiga salomatlikni asrash, jumladan, qo‘rquvni yengish, ruhiyatdagi salbiy his-tuyg‘ularni bartaraf etish texnologiyasi deb qarash maqsadga muvofiqdir.

Avstraliyalik taniqli psixolog olim D.Berttning qayd etishicha, “Bola-kichkina insongina emas, alohida shaxs hamdir. U sehrli hikoya va ertaklar yordamida o‘z orzu umidlarining aksini ko‘radi. Ruhiyatdagi qo‘rquv hissi yo‘qolib, muammolarini yechishga ijobiy qahramonlardan o‘rnak olishga intiladi. Qolaversa, ertak va hikoyalar murg‘ak qalblarda dadillik va o‘z kuchiga ishonch hissini uyg‘otadi. Bu esa bola psixologiyasining barqaror shakllanishida favqulodda muhimdir. O‘ziga bo‘lgan ishonchini yo‘kotgan bola muammolar bilan kurashmay qo‘yadi va hech qachon muvaffaqiyatga erisha olmaydi.

Bola ertak orqali yaxshilik va yomonlik, ezgulik va yovuzlikni bir-biridan farqlashni o‘rganadi. Eng muhimi, ular qalbida qo‘rquv hissini yengish, g‘ov va qiyinchilikdan hadikmaslik tuyg‘ulari shakllanadi.

Ertak qahramonlarining eng mushkul va xatarli vaziyatlarda ham g‘ovlarni sabot bilan yengib o‘tishdan o‘rnak ola bilgan bola ma‘nan va ruhan

kuchli bo‘lib voyaga yetadi. Murakkab vaziyatga duch kelganda, tushkunlikka tushmaydi. Muammolar, shubxasiz, ortda kolib, albatta, baxtli kunlar kelishiga ishonadi. Ertaklardan olingan xayrli o‘gitlar bolaning hayotiga muhrlanib, ular ulg‘aygandan keyin xam nihoyatda astkotadi.

Siz sehrli va maftunkor ertaklardan olgan taassurotlaringizni eslay olasizmi? Ertaklar yordamida had-hududsiz xayolot olamini kezib chiqqanmisiz? Zukkolar o‘ylab topgan fantastik voqealar, to‘qima lavhalar, sehrli buyumlar, g‘ayritabiiy hodisalar, jumladan, yovuzlikning, qoralanishi, ezgulikning qadrlanishi, kabilar hayotingiz davomida sizga yo‘ldosh bo‘lgan, o‘z ta’sirini ko‘rsatganmi? Ertakdagi dovyurak qahramonning ruhiy kechinmalarini o‘zingizda o‘tkazib, u bilan birga mashaqqat va azoblarni matonat ila yengib o‘tganingiz, siz sevgan qahramonarning yutuq va g‘alabalaridan quvonganingiz ham esingizdami? Bolalik chog‘larida Alpomish, Farxod, Toxir kabi bahodirlar singari qo‘rqmas, jasur bo‘lishni istamagan, “Alvon yelkanlar” fantastik qissasidagi Assol kabi baxtli qiz bo‘lishni yoki sehrgarlarning sehrli tayokchasini orzu kilmagan o‘g‘il-qiz bo‘lmasa kerak.

Bolaligimizda ertak qahramonlari bilan birga yaxshilik va yomonlik, sahiylik va xasislik, mardlik va ko‘rqoqlik, raxmdillik va bag‘ritoshlik, vafo va xoinlikni bir-biridan farqlashni o‘rganamiz. Aynan mana shu hikoyalar o‘y-xayollarimizni, psixologik dunyokarashimizni shakllantirib, orzu kilishga o‘rgatgan va beixtiyor o‘zimizni ertak qahramoni o‘rniga ko‘yib, u bilan birga hayot haqiqatini anglash va eng mushkul holatlardan ham sharaf bilan chiqib ketish choralarini topishga yordam berib kelgan.

Ma’lumki, har kanday ertakda quyidagi elementlar bo‘ladi: qahramon va qahramonlar, syujet, konflikt va yechim. Ammo bola o‘zini ertakdagi qahramonlar bilan qiyoslay olsa, vokealarni o‘z hayotidagi vokealarga o‘xshatsa va ulardan oz bo‘lsa ham kandaydir o‘rnak olsa va eng muhimi, uning bosh maqsadini tushunsagina ertak terapevtik ta’sirga ega bo‘lishi mumkin. O‘shandagina bola ertak qahramonlariga taqlid kila boshlaydi, hamda yaxshilik va yomonlikning farqiga boradi. O‘ziga nisbatan ishonchi kuchli bo‘lgan bola doim komillik sari intilib yashaydi. Xususan, “Zumrad va Qimmat”, “Pinokkio”, “Sexrli shamchirok”, “Maugli”, “Oppog‘oy va yetti gnom”, “Qor malikasi” kabi yuzlab ertaklarda shunday g‘oyalar mujassam. So‘nggi paytlarda taniqli va o‘z amaliyotida ilg‘or uslublarni faol ko‘llaydigan psixologlar bolalar ruhiyatidagi muammolarni mualaja kilishda majoziy ertaklar yordamida terapiyani ko‘llashyapti. Majoziy ertaklarda hayvonlar dunyosi shartli bo‘lib, aslida, Insonlarning turli obraz va holatlardagi hatti-xarakatlari bayon etiladi.

Gohida bu xildagi ertaklar xalq ogʻzaki ijodi namunalari yoki muallif tomonidan yaratilgan mashhur ertaklarni eslatsa, gohida ularning hech qanday badiiy qiymati yoʻqday koʻrinadi. Bunday ertaklar psixoterapiya jarayoni bilan tanish boʻlmagan insonga tushunarsiz va mazmuni sayozdek boʻlib tuyuladi. Ammo aynan shu ertaklar badiiy kimmati, oʻziga xosligi hamda mazmunidan qatʼiy nazar, terapevtik xususiyatga ega boʻlib, bolaning ichki dunyosini ijobiy shakllantirish, uning uchun tamomila nomaʼlum boʻlgan narsani tushuntirish va psixologiyasini sogʻlomlashtirish, xotirjamligi va ruhiy barqarorligiga ijobiy taʼsir koʻrsatishga yoʻnaltirilgan boʻladi.

Ertak terapiyasi vositasida davolash orzu va xayolat tuygʻusi kuchli boʻlganlarga toʻgʻri keladi. Ruhiiy yashirin holatlarni, qarama-qarshi vaziyatlarni va ichki oʻzgarishlarni tushinishda ijobiy qoʻllaniladi. Bu davolash usuli, ayniqsa, yosh bolalarda ijobiy taʼsir kuchiga ega boʻlib, bolalar ertakni tinglash yoxud oʻzi ertak aytib, oʻzi ham syujetlarni toʻqib, ertaklardagi kabi hikoya qilishiga zamin yaratadi. Ertak terapiyasi syujetni mustaqil yaratish davomida bolalarning ichki dunyosini boyitadi, oʻzini orzu va xayoloti, his-hajonini anglashi, qiyin vaziyatlardan chiqib ketishni oʻrganadi.

Ertak terapiyasi – bu taʼlim, xulq-atvorni toʻgʻirlash, psixologik ogʻishlarning oldini olish, psixologik va psixoterapevtik yordam va boshqa sohalardagi muammolarni hal qilish uchun ertakdan foydalanadigan psixologiya usuli.

Ertak terapiya konsepsiyasining manbalari L.S.Vygotskiyning asarlarida, D.B.Elkonin, tadqiqot va tajribada, B.Bettelxaym hikoyalarida, Gardner asarlarida, E.Fromma va E.Bernning gʻoyalari G.Jung va M.-L.fon Franzning masallari va hikoyalarida ertak terapiya aks etgan. Pezeshkyan, bolalar subkulturasini oʻrganish M.Osorina asarlarida, V.Proppaning gʻoyalari E.Romanova psixoterapevtik ertaklar va gʻoyalari shuningdek, A.Gnezdilova va A.Zaxarova tajribalarida aks etgan.

Ertak terapiya usulidan foydalangan holda bolalar psixologlari va bolalar bogʻchalari tarbiyachilari uchun maxsus yozilgan birinchi kitob Natalya Yurievna Rittinaning 2016-yilda nashr etilgan “Bizning oʻrmonimizda” ertaklari toʻplami edi.

Sanʼat, fantaziya elementlarini, shaxs bilan oʻzaro munosabatlarning madaniy kontekstining oʻziga xos xususiyatlarini oʻz mazmunida birlashtirgan amaliy psixologiya maktabi sifatida ertak terapiya tarixi XX asrning 90-yillaridan boshlangan.

O.I.Kayashevaning tadqiqotlariga koʻra, ertak terapiyani shakllantirishda hikoyalarni oʻz-oʻzidan qoʻshish va yetkazish bosqichini, metaforik materialni

ilmiy tahlil qilish bosqichini va ertakni psixologik va pedagogik ish texnikasi sifatida ishlatish bosqichini ajratib ko'rsatish mumkin[8]. Ushbu sxemani tugatgandan so'ng, u ertak terapiya tarixida usul sifatida to'rtta asosiy bosqichga ajratiladi:

- xalq og'zaki ijodi bosqichi;
- ertaklar va afsonalarni to'plash va tadqiq qilish bosqichi;
- ertak terapiyasini psixotexnika sifatida qo'llash bosqichi;
- kompleks ertak terapiyasi bosqichi [9].

Usul va texnikalar. V.Vachkov ertak bilan ishlashning 24 usuli va texnikasini aniqladi[10]. Quyda ulardan ba'zilarini keltiramiz:

- Ertaklarni o'qish va keyinchalik muhokama qilish.
- Ertak aytib berish.
- Ularning munosabatlarini shakllantirish bilan qahramonlarning xususiyatlari tahrirlash
- Ertakga boshqa ertak qahramonini kiritish.
- Ertak uchun rasmlarni chizish.
- Ertakni teskari aytib berish .
- Qahramonlar ustidan sud jarayoni.
- Mavjud modelga muvofiq ertak yaratish.

Ertak terapiyaning xususiyatlari. Ertak terapiya eshitish qobiliyati cheklangan bolalarni reabilitatsiya qilishda, xususan, koxlear Implantatsiyadan keyin logoritmikani [11] boshlashda ishlatiladi.

Ushbu usulga bo'lgan talabga qaramay, uni o'tkir psixotik holatlarda, konvulsiv sindromning rivojlanish xavfi yuqori, miyaning sezilarli darajada shikastlanishi, somatik patologiyaning dekompensatsiyasida qo'llash mumkin emas [12].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. N. Q.Abidova Autizm spektrli bolalarni o'qitish va tarbiyalash/o'quv qo'llanma.Toshkent – 2023 y.

2. Qutbiddinov A. N. THE TECHNOLOGY OF FORMING GEOMETRIC CONCEPTS IN PRIMARY CLASS STUDENTS WITH INTELLECTUAL DEFECTS BASED ON THE INNOVATION IDEA //INTEGRATION CLUSTER" ON THE BASIS OF INTERDISCIPLINARY RELATIONSHIPS." International Scientific and Current Research Conferences. – 2022.

3. Qutbiddinov A. N. THE TECHNOLOGY OF FORMING GEOMETRIC CONCEPTS IN PRIMARY CLASS STUDENTS WITH INTELLECTUAL

DEFECTS BASED ON THE INNOVATION IDEA" INTEGRATION CLUSTER" ON THE BASIS OF INTERDISCIPLINARY RELATIONSHIPS //International Scientific and Current Research Conferences. – 2022. – C. 241-247.

4. Abidova, N. K. (2023). Psychological and pedagogical study of children with autism. *Oriental Journal of Education*, 3(03), 61-65.

5. Qutbiddinov, A. N. (2022). Technology of forming geometric concepts in primary class students with intellect defects on the basis of" integration Cluster". *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, 6461-6466.

6. Nazokat, A. (2023). Autizm spektori buzilgan o 'quvchilarning bilish faoliyatining o 'ziga xos xususiyatlari. *Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences*, 412-415.

7. Abidova, Nazokat. "Positive effects of formation of knowledge, skills and skills on the basis of interdisciplinary relations." *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal* 11.3 (2021): 2505-2510.

8. Qutbiddinovna A. N. AUTIZM SPEKTORLI BOLALARDA IJTIMOYIY-MAISHIY MALAKALARNI RIVOJLANTIRISH: doi. org/10.5281/zenodo.10555394 //ILM-FAN YANGILIKLARI KONFERENSIYASI. – 2024. – T. 1.No. 1.

9. Obidova, B., & Abidova, N. Q. (2023). RUHIY RIVOJLANISHI SUSTLASHGAN BOLALAR LUGAT BOYLIGINI RIVOJLANTIRISH. QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 417-419.

10. Abdupattayeva, D., and N. Q. Abidova. "IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARNI INKLUZIV TA'LIMGA KIRITISH UCHUN ULARNING OTA-ONALARINI TAYYORLASH YO 'LLARI." QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI (2023): 758-760.

11. No‘monjonova, R., & Abidova, N. Q. (2023). IMKONIYATI CHEKLANGAN YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH. QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 448-450.

12. Sharobidinova F., Abidova N. Q. AUTIZMGA EGA BOLALARNI PSIXOLOGO-PEDAGOGIK O‘RGANISH //QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI. – 2023. – C. 761-763.

13. Ubaydullayeva M., Abidova N. Q. O‘ZBEKISTONDA AQLI ZAIF BOLALARNI ERTA TASHXIS QILISH MUAMMOLARI //QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI. – 2023. – C. 764-766.

